

Адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту

Гусар В.В.¹, Краковська А.Є.²

Опубліковано	Секція	УДК
30.11.2023	Право	342.951

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10653811>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. У статті окреслено загальне поняття правового статусу особи, в тому числі біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту з більш детальним зосередженням уваги саме на адміністративно-правовому статусі цих категорій осіб. З'ясовано, що адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту є спеціальним, що включає певну сукупність пов'язаних між собою елементів. Запропоновано визначення адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту; виокремлені основні елементи такого статусу, до яких відносяться права, обов'язки, юридична відповідальність вказаних осіб. За допомогою аналізу чинного законодавства України, визначено особливості адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Запропоновано внесення змін та доповнень до нормативно-правових актів України щодо удосконалення адміністративно-правового статусу цих осіб.

Ключові слова: біженці; особи, які потребують додаткового або тимчасового захисту; правовий статус; адміністративно-правовий статус; елементи адміністративно-правового статусу; права, обов'язки, юридична відповідальність, адміністративна відповідальність біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Administrative and legal status of refugees and persons in need of additional or temporary protection

Annotation. The article outlines the general concept of the legal status of a person, including refugees and persons in need of additional or temporary protection, with a more detailed focus on the administrative and legal status of these categories of persons. It was found that the administrative-legal status of refugees and persons in need of additional or temporary protection is special, which includes a certain set of interrelated elements. It is proposed to determine the administrative and legal status of refugees and persons who need additional or temporary protection; the main elements of such a status are highlighted, which include the rights, duties, and legal responsibility of the specified persons. With the help of an analysis of

¹ здобувачка СО Бакалавр, Донецький національний університет імені Василя Стуса.

² к.ю.н., доцент, доцент кафедри господарського та адміністративного права, Донецький національний університет імені Василя Стуса, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0577-8909>

the current legislation of Ukraine, the peculiarities of the administrative and legal status of refugees and persons who need additional or temporary protection have been determined. It is proposed to introduce changes and additions to the regulatory and legal acts of Ukraine regarding the improvement of the administrative and legal status of these persons.

Keywords: refugees; persons who need additional or temporary protection; Legal Status; administrative and legal status; elements of administrative and legal status; rights, obligations, legal responsibility, administrative responsibility of refugees and persons in need of additional or temporary protection.

Вступ

Біженці та особи, які потребують додаткового або тимчасового захисту є категорією іноземців, які перебувають на території України. За своїми основними права та обов'язками вони, в основному, прирівнюються до іноземців та/або громадян України. У другому розділі Конституції України чітко закріплені права, свободи та обов'язки людини і громадянина, які входять до правового статусу особи. Однак, наразі існує певна проблема щодо визначення поняття та основних елементів адміністративно-правового статусу окремих категорій осіб, зокрема біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

За даними Державної міграційної служби України кількість осіб, які перебувають на обліку іноземців та ОБГ, яких визнано біженцями в Україні станом на 30.09.2023 становила 1477 особи (станом на 31.12.2022 таких осіб було 1510, а станом на 31.12.2021 – 1326 особи); кількість осіб, які потребують додаткового захисту станом на 30.09.2023 становила 1051 особа (станом на 31.12.2022 таких осіб було 1013, а станом на 31.12.2021 – 928 осіб) [1]. Тобто, не дивлячись на те, що в Україні введено воєнний стан з лютого 2024 року, кількість осіб, які визнані біженцями, особами які потребують додаткового або тимчасового захисту і перебувають на обліку в органах державної влади України по деяких позиціях стало навіть більше, ніж було до введення такого положення на території України. Однак, врегулювання питань, що стосуються адміністративно-правового статусу, як частини правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, залишається відкритим. Підтвердженням цьому слугує розбіжність поглядів науковців, спричинена відсутністю єдиного цілісного підходу щодо визначення основних елементів такого статусу на законодавчому рівні. Таким чином, наразі існує потреба в чіткій регламентації визначення поняття адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Не менш дискусійним залишається питання щодо визначення елементів адміністративно-правового статусу таких осіб, оскільки норми спеціального закону містять виключно положення про права та обов'язки біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Наразі питання адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту досліджують науковці різних галузей права. Так, дане питання висвітлено у наукових працях таких вчених як: Р.А. Калюжний, П.М. Рабінович, І.Г. Ковалишин, Є.С. Герасименко, Г.С. Тимчик, О.В. Джафарова, О.В. Панова та інших. Вченими здійснено глибинний аналіз правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, однак визначення поняття адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту та виокремлення основних елементів такого статусу залишається лише частково розкритим, що спричиняє ряд суперечностей на практиці. Слід зауважити, що кількість робіт за даною тематикою постійно збільшується, однак єдиного наукового підходу серед вчених не має, що також обумовлює актуальність дослідження.

Метою даної статті є розкриття змісту поняття адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту на основі дефініцій сучасних науковців; виокремлення основних елементів складу адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Результати

Передусім, надаючи дефініцію поняття адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, варто розтлумачити таку категорію як правовий статус особи в цілому. Поняття правового статусу є доволі суперечливим, що спричинено деякими розбіжностями між визначеннями сучасних науковців. Так, О.Ф. Скакун визначає правовий статус особи слід визначати як систему закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, згідно з якими особа здатна координувати свою поведінку в суспільстві [2, с. 377]. М.В. Кравчук стверджує, що правовий статус – система суб'єктивних юридичних прав, свобод та обов'язків, наданих особі, які визначають її правове становище в суспільстві, що закріплюється у чинному законодавстві [3, с. 86-87]. Згідно з міркуваннями Н.К. Шаптали, правовий статус слід розуміти як юридично визначене становище особи, що включає сукупність прав та обов'язків, закріплених та гарантованих Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами [4]. Отже, проаналізувавши думки науковців, можна стверджувати, що правовий статус – система закріплених в нормативно-правових актах та гарантованих державою сукупність прав, свобод, обов'язків та відповідальності.

Що стосується правового статусу окремих категорій осіб, зокрема, біженців, на думку І.Г. Ковалишина до проблем їх правового статусу слід підходити з двох сторін. По-перше, їх правовий статус - це частина загальної проблеми правового статусу особи в сучасному світі, прав людини і громадянина. По-друге, проблему правового статусу біженців варто розглядати як складову проблеми правового статусу іноземців у країні їх тимчасового перебування [5, с. 40]. Тому, правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту можна вважати складною та комплексною категорією.

Адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту є складовою правового статусу, тому помилково ототожнювати ці категорії між собою. Адміністративно-правовий статус визначається тим, які можливості надає держава біженцям та особам, які потребують додаткового або тимчасового захисту, та яку соціальну цінність займає людина у державі, де їй надано такого статусу. Згідно з цим, держава, маючи владні повноваження, здатна захищати інтереси, наділяти правами та обов'язками біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, тобто юридично визнавати за цими особами ряд соціальних якостей, які є необхідною умовою для їх участі в адміністративно-правових відносинах [6, с. 33].

О.О. Панова тлумачить адміністративно-правовий статус біженців як зафіксовану в нормах адміністративного права взаємообумовлену сукупність правосуб'єктності, прав та обов'язків, а також юридичної відповідальності цих осіб, особливості яких указують на їхнє місце і значення серед інших суб'єктів відповідних суспільних відносин [7, с. 71-77]. Тобто, окрім прав та обов'язків, до елементів адміністративно-правового статусу біженців дослідниця включає правосуб'єктність, що складається з трьох взаємопов'язаних складових, таких як правоздатність, дієздатність та деліктоздатність. Ще одним важливим елементом адміністративно-правового статусу біженців є

юридична відповідальність, що полягає у свідомому ставленні особи до своїх діянь та передбаченні негативних наслідків, у разі вчинення нею суспільно небезпечного діяння.

Досить слушною є думка Р.А. Калюжного та Г.С. Тимчик відносно того, що, закріплюючи адміністративно-правовий статус біженців, держава юридично визначає їх статус як суб'єктів адміністративного права, тобто визнає за цими особами певні соціальні якості, що є необхідною умовою для їх участі в адміністративно-правових відносинах [6, с. 28].

Також слід пам'ятати, що характерною рисою адміністративно-правових відносин за участю біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту є специфічна сфера їх виникнення – сфера державного управління, виконавчої діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інших суб'єктів делегованих адміністративно-правових повноважень із забезпечення реалізації захисту прав та свобод вищезгаданих осіб в Україні. Крім того, також треба зазначити, що біженці та особи які потребують тимчасового або додаткового захисту є самостійним суб'єктом адміністративного права, мають свій спеціальний правовий статус.

Проаналізувавши доктринальні визначення, доцільно спробувати сформулювати власний підхід щодо основних елементів та визначення поняття адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують тимчасового або додаткового захисту. Отже, адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту слід розглядати як встановлену адміністративно-правовими нормами певну взаємопов'язану сукупність елементів, а саме прав, обов'язків та юридичної відповідальності біженців та осіб, які потребують тимчасового або додаткового захисту, що забезпечують належне перебування особи у державі, громадянином якої вони не є, із визначенням особливої ролі таких осіб в адміністративних правовідносинах. Також слід зауважити, що адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують тимчасового або додаткового захисту відрізняється від адміністративно-правового статусу іноземних громадян (такі особи користуються додатковими, у порівнянні із іноземними громадянами, правами, тобто розширеним обсягом їх прав та свобод).

Наявність таких елементів адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту можна побачити і в чинному законодавстві України. У Конституції України чітко закріплені права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Однак, Основний Закон не містить визначення «біженець» та «особа, яка потребує додаткового або тимчасового захисту». Для більш детального розкриття цих понять варто звернутися до Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» (далі – Закон). Відповідно до статті 1 Закону, біженець - особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань [8]. У Законі також чітко закріплено, що біженці як суб'єкти адміністративного права мають ряд юридичних ознак, що відрізняє дану категорію осіб від інших.

Також важливо пам'ятати про відмінність між двома суміжними категоріями, а саме: «особа, яка потребує додаткового захисту» та «особа, яка потребує тимчасового захисту», оскільки досить часто дані поняття можуть ототожнюватися. Відповідно до Конвенції про статус біженців 1951 року [9], Протоколу щодо статусу біженців 1967 року

[10] та Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», особа, яка потребує додаткового захисту, - особа, яка не є біженцем, але потребує захисту, оскільки така особа змушена була прибути до України або залишитися в Україні внаслідок загрози її життю, безпеці чи свободі в країні походження через побоювання застосування щодо неї смертної кари, або виконання вироку про смертну кару, чи тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання [11, с. 213]. Що стосується наступного поняття, яке розкривається у статті 1 вищезгаданого Закону, особи, які потребують тимчасового захисту - іноземці та особи без громадянства, які масово вимушені шукати захисту в Україні внаслідок зовнішньої агресії, іноземної окупації, громадянської війни, зіткнень на етнічній основі, природних чи техногенних катастроф або інших подій, що порушують громадський порядок у певній частині або на всій території країни походження [8].

Основні права та обов'язки біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту закріплені в статтях Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». При чому, законодавець пішов також шляхом їх розмежування, а саме: права та обов'язки біженців та осіб, які потребують додаткового захисту закріплені в розділі III цього Закону (наприклад, стаття 13 присвячена правам та обов'язкам особи, стосовно якої прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту; стаття 15 містить права особи, яку визнано біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, а стаття 16 – обов'язки таких осіб; стаття 17 містить права та обов'язки особи, якій відмовлено в оформленні документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, у визнанні біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, а також яка втратила чи позбавлена статусу біженця або додаткового захисту), а права та обов'язки осіб, які потребують тимчасового захисту, закріплені в розділі IV Закону (наприклад, у статті 20 закріплені права осіб, яким надано тимчасовий захист, а у статті 21 перелічені обов'язки таких осіб).

Відповідно до вищезгаданих статей особа, яку визнано біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту має рівні із громадянами України права, передбачені статтею 15 Закону, а саме: право на безоплатну правову допомогу в установленому порядку, право на відпочинок; право володіння, користування і розпорядження своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; право на звернення за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; право на направлення індивідуальних чи колективних письмових звернень або особисте звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб цих органів; право на освіту; право на оскарження до суду рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб; право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування; право на пересування, вільний вибір місця проживання, вільне залишення території України, крім обмежень, встановлених законом; право на працю; право на провадження підприємницької діяльності, яка не заборонена законом; право на свободу світогляду і віросповідання; права у шлюбних та сімейних відносинах; право на одержання грошової допомоги, пенсії та інших видів соціального забезпечення у порядку, встановленому чинно законодавством України та ін. Ці ж особи, відповідно до статті 16 Закону, зобов'язані: знятися з обліку та стати на облік ЦОВВ, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, за новим місцем проживання у разі зміни місця проживання і переїзду до адміністративно-територіальної одиниці України, на яку поширюється повноваження іншого ЦОВВ, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або

тимчасового захисту; повідомляти протягом 10 робочих днів ЦОВВ, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, про зміну прізвища, складу сім'ї, сімейного стану, місця проживання, набуття громадянства України або іншої держави, надання притулку або дозволу на постійне проживання в іншій державі; проходити щорічну перереєстрацію у строки, встановлені ЦОВВ, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, за місцем проживання тощо.

Відповідно до Конвенції про статус біженців, також такі особи мають особисті права, право на рухоме та нерухоме майно, авторські та промислові права, право асоціацій, право на звернення до суду, право роботи за наймом, право самостійно займатися сільським господарством, промисловістю, ремеслами і торгівлею, засновувати торгові та промислові компанії, право початкової та іншої освіти, право на компенсацію в разі смерті біженця внаслідок нещасного випадку на роботі або професійного захворювання, право обирати місце проживання та вільно пресуватись в межах території держави за умови дотримання всіх встановлених правил, право вивозу майна, у встановлених випадках – право надати для свого виправдання докази та право оскарження, право на продовження строку дії проїзних та інших документів, право на звернення до компетентних органів тощо [9]. Так само у біженця за цим документом закріплені і зобов'язання, в тому числі перед країною, в якій він знаходиться, згідно з якими, зокрема, він повинен дотримуватися законів та розпоряджень цієї країни, а також заходів, які застосовуються для підтримання громадського порядку тощо.

В свою чергу особи, яким надано тимчасовий захист, відповідно до статті 20 Закону мають право на: безоплатне проживання у придатних для тимчасового перебування місцях; безоплатну невідкладну медичну допомогу в державних закладах охорони здоров'я; добровільне повернення в країну походження; забезпечення достатнім харчуванням, ліками, одягом з урахуванням спеціальних потреб дітей, у тому числі новонароджених, осіб із захворюваннями, осіб похилого віку; отримання грошової допомоги, якщо в них немає інших доходів в Україні; отримання інформації про свої права та обов'язки рідною або зрозумілою їм мовою; отримання роботи в Україні на строк, на який надано тимчасовий захист; подання заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, у порядку, встановленому Законом; свободу пересування територією України на тих самих умовах, що визначаються законами України для іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах; виховання та навчання в державних та комунальних дошкільних, загальноосвітніх та професійних навчальних закладах (особливо для неповнолітніх осіб); користування іншими правами, які їм гарантуються відповідно до міжнародних договорів, законів та інших нормативно-правових актів України. Згідно зі статтею 21 Закону ці особи зобов'язані: дотримуватися вимог Конституції та законів України; подати всі наявні документи та достовірну інформацію про себе; пройти ідентифікацію особи в разі відсутності документів, що посвідчують особу, або в разі пред'явлення фальшивого документа; пройти обов'язкове медичне обстеження; пройти реєстрацію; виконувати інші зобов'язання нарівні з іноземцями та особами без громадянства, які на законних підставах тимчасово перебувають в Україні.

Ще одним основним елементом адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту є юридична відповідальність. Нажаль сам Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» не містить норм щодо юридичної відповідальності, хоча вищезгадані особи підлягають юридичній відповідальності за вчинення суспільно небезпечного діяння на території України, також передбачені адміністративні правопорушення, які пов'язані із вищезгаданими особами (хоча суб'єктом таких

правопорушень є інші особи). Підтвердженням цього є те, що відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення, передбачені такі види правопорушень як: невиконання обов'язків приймаючої сторони (стаття 205 КУпАП), невиконання рішення про заборону в'їзду в Україну (стаття 203-1 КУпАП), порушення законодавства про правовий статус іноземців та осіб без громадянства (стаття 203 КУпАП), незаконне перетинання або спроба незаконного перетинання державного кордону України (стаття 204-1 КУпАП); порушення вимог законодавства про працю та охорону праці щодо фактичного допуску працівника до роботи без оформлення трудового договору (контракту), допуску до роботи іноземця або особи без громадянства та осіб, стосовно яких прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо надання статусу біженця, на умовах трудового договору (контракту) без дозволу на застосування праці іноземця або особи без громадянства тощо без дозволу на застосування праці іноземців або особи без громадянства (частина третя статті 41 КУпАП); невиконання законних вимоги посадових осіб центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів (стаття 185-15 КУпАП), незаконне сприяння іноземцям або особам без громадянства в ухиленні від виїзду з України (стаття 204 КУпАП), незаконне перевезення іноземців та осіб без громадянства територією України (стаття 206-1 КУпАП) тощо. Тобто основним нормативно-правовим актом, що встановлює адміністративну відповідальність, є КУпАП [12].

Згідно зі статичними даними Державної міграційної служби відповідно до КУпАП (статті 200, 201, 203, 203-1, 204, 205, 206) за 9 місяців 2023 року до адміністративної відповідальності притягнуто – 7 587 осіб, на порушників міграційного законодавства накладено штрафів на 18 000 913 грн. (у 2022 році таких осіб було 12 625, а штрафів на суму 29 699 483 грн., у 2021 році – 21 119 осіб, штрафів накладено на суму – 43 930 800 грн.).

З аналізу вищезазначених та інших правових норм можна зробити висновок, що норми щодо адміністративної відповідальності розпорошені по Кодексу України про адміністративні правопорушення та по інших законодавчих актах, що є досить незручним як для притягнення осіб до юридичної відповідальності, так і для уточнення питання щодо адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

У зв'язку з цим слід зробити висновок, що для забезпечення належного перебування на території України біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, національне законодавство насамперед повинно містити положення щодо визначення загального поняття адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, а також основних елементів такого статусу, до яких слід віднести: права, обов'язки, юридичну відповідальність.

Висновки

Узагальнюючи результати дослідження, можна підсумувати, що адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту є складовою правового статусу. На підставі аналізу дефініцій сучасних науковців, пропонуємо під адміністративно-правовим статусом біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту розуміти встановлену адміністративно-правовими нормами певну взаємопов'язану сукупність елементів, а саме прав, обов'язків та юридичної відповідальності біженців та осіб, які потребують додаткового або

тимчасового захисту, що забезпечують належне перебування особи у державі, громадянином якої вони не є, із визначенням особливої ролі таких осіб в адміністративних правовідносинах. Також пропонуємо внести зміни та доповнення до Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» додавши норми, які б закріпили юридичну відповідальність біженців, осіб які потребують додаткового або тимчасового захисту (в першу чергу, адміністративну відповідальність), а також інших осіб, винних у порушенні законодавства в цій сфері (адміністративну, кримінальну, дисциплінарну відповідальність).

Список використаних джерел

1. Статистичні дані Державної міграційної служби України. URL: <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/statistichni-dani.html>.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права. Харків: Консум, 2001. 656 с. URL: https://dut.edu.ua/uploads/l_948_39072050.pdf.
3. Кравчук М.В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права. Тернопіль: Карт-бланш, 2002. 247 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua>.
4. Шаптала Н.К. Конституційне право України. Дніпропетровськ: ТОВ «ЛізуновПрес», 2012. 472 с. URL: http://pidruchniki.com/1566021246876/pravo/osnovi_pravovogo_statusu_osobi_gromadyanina.
5. Ковалишин І.Г. Правовий статус біженців в Україні як вид правового статусу іноземців. *Право України*. 2001. № 2. С. 38-42. URL: http://irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_low/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2005/05kigptp.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1.
6. Калюжний Р.А., Тимчик Г.С. *Адміністративно-правовий статус, осіб визнаних біженцями в Україні*: монографія. Київ: «МП Леся», 2015. 192 с. URL: https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/26640/1/Kaliujniy_Adminprav.%20status_5.pdf.
7. Панова О.В. Особливості адміністративно-правового статусу біженців і вимушених переселенців. *Юридичний бюлетень*. 2021. Випуск 20. С. 71 – 77. URL: <http://lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2021/20/12.pdf>.
8. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>.
9. Конвенція про статус біженців: Конвенція ООН від 28.07.1951. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text.
10. Протокол щодо статусу біженців: Протокол ООН від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_363#Text.
11. Кузьменко О.В. Курс адміністративного права України: підручник. 3-тє вид., допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 904 с. URL: https://yurincom.com/wpcontent/uploads/2018/10/Admin_Pravo_Kuzmenko_zmist-1.pdf.
12. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.